

УДК 051:930.2

© Віталій ГЕДЗ

ГАЗЕТИ «УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» ТА «НОВЕ УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО»: ДО ПИТАННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ

Розглядається джерельна база, необхідна для аналізу газет «Українське Слово» та «Нове Українське Слово». Встановлено ступінь збереженості зазначених газет в архівних (бібліотечних, музейних) установах України. Виокремлено три види джерел за функціональним призначенням та формою зберігання.

Ключові слова: ЦДАВО України, ЦДАГО України, ДАКО, Інститут рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», «Українське Слово», «Нове Українське Слово».

Джерельну базу для аналізу газет «Українське Слово» (далі – «УС») та «Нове Українське Слово» (далі – «НУС») становлять різноманітні за характером і походженням матеріали. Серед них пріоритетне місце належить газетам «УС» та «НУС», що виходили в Києві в 1941 – 1943 рр. Примірники цих періодичних видань були виявлені в Інституті рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського, Меморіальному комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років», Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України). У фондах Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років» зберігається 17 примірників газет «Українське Слово» та «Нове Українське Слово», усі – у задовільному стані. У ЦДАГО України було виявлено три примірники газети «НУС». Найповніший комплект періодичних видань зберігається в Інституті рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського. Однак усі номери газет «УС» та «НУС» у Києві не збереглися. Переважно в архівах та спеціальних відділах бібліотек газети виділено в окремий фонд чи справу; в ЦДАГО України вони зберігаються в підшивках разом з іншою окупаційною пресою.

Загальна кількість номерів газет, виявлених та використаних нами, становить 602 числа (Див. Додаток А).

Важливе значення в процесі розгляду преси має неопублікована актова та діловодна документація, зосереджена в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Державному архіві Київської області (ДАКО). Певна її частина міститься в опублікованому вигляді в низці археографічних збірників [1; 10; 20].

Серед використаних документів значний інтерес становить неопублікована актова та діловодна документація, зосереджена у фонді «Трофейні документи про співробітництво з окупантами», де наявні численні накази та розпорядження німецьких окупаційних властей [24].

Докладну характеристику процесу поновлення та розвитку періодики на окупованій території подано в аналітичному звіті «Два роки облаштування та розвитку видавничої справи в райхскомісаріаті «Україна». 1941–1943» за підписом керівника видавничої справи Ганса Горнауера [25].

Іншу групу джерел становлять опубліковані матеріали. У 60-ті рр. ХХ ст. в усіх областях УРСР було підготовлено збірники документів з історії Великої Вітчизняної війни. Певною мірою саме вони заклали підґрунтя для подальших досліджень джерел з історії Другої світової війни [16].

Варто зазначити, що низку публікацій преси окупаційного періоду вміщено в збірниках документів «Советская Украина в годы Великой Отечественной войны. 1941–1945 гг.», «Історія застерігає» [7; 21]. Матеріали видань окупаційного періоду переважно репрезентовані офіційною інформацією – оголошеннями, відозвами, наказами, що відбивали каральні заходи окупантів стосовно місцевого населення, ступінь його економічного визиску тощо.

Особливий інтерес викликають збірники документів «Київ у дні нацистської навали. За документами радянських спецслужб», «Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів», «Історія Києва: від княжих часів до сучасності» [4; 8; 9]. Характерною їхньою рисою є те, що вони подають як офіційну інформацію, вміщену на шпальтах часопису, так і газетну публіцистику. Матеріали газети дають можливість не тільки визначити ступінь відповідальності населення за порушення приписів німецької військової адміністрації, а й охарактеризувати соціально-економічне та культурне становище населення міста. Це дає змогу констатувати адекватність віддзеркалення подій із соціально-економічного життя у пресі, значний рівень довіри до цих матеріалів укладачів збірника.

Складність структури вміщеної у пресі інформації пояснюється тим, що, з одного боку, частину її становить опублікований матеріал (переважно офіційного походження), а з другого, – частину створює сама періодика у властивих для неї формах – публіцистичних жанрах. Варто зазначити, що найбільший інтерес викликає фактографічна інформація, яка відбиває події місцевого життя. Незважаючи на те, що пресі, тим більше окупаційній, притаманна значна суб'єктивність, матеріали з місцевої проблематики можуть використовуватися як історичне джерело.

Це пояснюється тим, що газети видавалися від імені місцевих владних органів, господарчих установ, готувалися місцевими журналістами та дописувачами. Можливості читачів зіставляти інформацію видань місцевої тематики з реальним перебігом подій спонукали видавців, принаймні при висвітленні життя регіону, піклуватися про певну об'єктивність інформації газет і уникати відвертої фальсифікації.

Серед опублікованого на шпальтах видань матеріалу значний інтерес викликає офіційна інформація: накази, розпорядження, постанови окупаційної влади, органів

місцевого самоврядування. Їхнє використання має велике значення при визначенні динаміки, термінів депортації на роботу до Німеччини місцевих мешканців, з'ясуванні розмірів оподаткування населення, характеристиці забезпечення населення продовольством, розгляді каральних заходів окупантів за прояви підпільно-партизанської діяльності та інших питань. Певне значення також мають оголошення, що відображають діяльність промислових підприємств, культурно-освітніх закладів на теренах регіону.

Передові статті, наявні в більшості з номерів аналізованих видань, вирізняються актуальністю тематики, узагальненням фактів і подій. Саме вони відображали політичну спрямованість газет, формулювали суспільну думку з найважливіших питань поточного моменту. Використання передовиць газет можливе у процесі вивчення проблематики соціально-економічного, політичного, культурного стану регіону, а також для розкриття політичної сутності завдань, що висувалися перед читачами, визначенні ступеня актуальності тих, чи інших проблем загальноукраїнського, міжнародного життя.

Значним рівнем достовірності характеризуються репортажі, що, зокрема, відбивали заходи з реалізації в сільських громадських господарствах регіону положень аграрного законодавства Розенберга, факти виступів на підприємствах та в організаціях осіб, які побували на екскурсії чи на роботі в Німеччині. Це пояснюється тим, що події, які було покладено в основу публікацій цього жанру, мали конкретну адресу, часто відбувалися на очах значної кількості очевидців, отже, існували реальні можливості для перевірки їхньої достовірності.

Розглядаючи через публікації в пресі діяльність закладів культури, театрів та кінотеатрів, перевагу слід надавати таким жанрам, як звіт і рецензія. Саме вони дають змогу визначити репертуар культурно-мистецьких закладів, дні вистав чи демонстрації кінофільмів, творчий склад акторів, задіяних у них, рівень їхньої професійної майстерності.

Весною 2009 р. Національною бібліотекою України ім. В.І. Вернадського спільно з Національною академією наук України був підготовлений каталог «Газети України 1941–1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» [2]. У додатку 1 цього каталогу вміщено алфавітний покажчик газет, що виходили та території України в період окупації (1941–1944 рр.). У ньому подано дані про газети «УС» та «НУС». У цьому каталозі останнім номером газети «Нове Українське Слово» називається випуск від 14 жовтня 1943 р. [2, 325], проте нами він так і не був виявлений.

Необхідно зазначити, що інформація періодичних видань потребує (за можливості) уточнення й перевірки. Це потребує як логічного, так і фактичного аналізу шляхом зіставлення окремих публікацій з іншими доступними наявними джерелами.

Статистичні джерела, використані в роботі, було репрезентовано статтею Л. Малюженка, працею колективу під керівництвом Г. Кривошеєва та збірником «Освобождение городов» [15, 151 – 183; 17; 19]. Матеріали статті Л. Малюженка мали непересічне значення при характеристиці стану соціально-економічної та культурної сфери Києва в 1942 р. Роботи Г. Кривошеєва використовувалися для порівняння втрат

воюючих сторін на полях Другої світової війни, які подавалися на шпальтах газет «УС» та «НУС». Для перевірки дат захоплення і визволення міст на території України та Росії з повідомлень досліджуваних газет були використані дані зі збірника «Освобождения городов».

До опублікованих джерел, які були використані нами, слід зарахувати мемуарну літературу, репрезентовану спогадами безпосередніх учасників подій. Цінність споминів пояснюється тим, що вони можуть бути залучені для перевірки достовірності інформації преси, а також деталізації реконструйованих подій. Також у мемуаристиці містяться відомості, які характеризують умови функціонування преси регіону окупаційного періоду.

Перші спогади про Київ періоду окупації з'явилися по закінченні Великої Вітчизняної війни. Серед перших, хто написав про окуповане місто, був К. Дубина [5; 6]. У часи Радянського Союзу всі спогади про окупацію видавалися задля того, аби показати жорстокість гітлерівців, а тому й матеріали «УС» та «НУС» використовувалися лише з цією метою.

Спогади жителів міста – бібліотечного працівника І. Хорошунової, викладача інституту підвищення кваліфікації інженерів Ф. Пігідо-Правобережного, зокрема й дітей війни – Я. Голуб, доньки українського письменника Б.Д. Антоненка-Давидовича, І. Мірчевської, члена Київського відділення Української спілки в'язнів – жертв нацизму [3; 18; 23].

Особливий інтерес для нашої роботи становлять спогади Д. Малакова – наукового співробітника Музею історії міста Києва, що проливають світло на деякі моменти в історії преси окупаційного періоду, та А. Кузнецова, який після війни став журналістом [11; 12; 13; 14]. При написанні своїх спогадів автори використовували матеріали газет «УС» та «НУС». Під час детального вивчення цих праць ми помітили невідповідність у датуванні оголошень з тими, які містили досліджувані газети. А. Кузнецов зазначає, що оголошення про комендантську годину з 18.00 до 5.00 з'явилося 29 вересня, а Д. Малаков стверджує, що 16 жовтня [11, 112; 14, 76]. Вивчаючи матеріали «УС», оголошення про комендантську годину ми виявили в номері від 16 жовтня [22, 4].

Отже, для аналізу газет «УС» та «НУС» за функціональним призначенням та формою зберігання можна використовувати такі види джерел: комплекси газет «УС» та «НУС», архівні документи, що віддзеркалюють інформацію, подану в газетах, та опубліковані джерела, серед яких слід виокремити статистичні матеріали та мемуарну літературу. Залучення всіх цих джерел у комплексі дає можливість взаємоперевірки інформації і встановлення її достовірності.

Проведений автором аналіз джерел із проблеми свідчить, що є достатня джерельна база для проведення ґрунтовного дослідження з метою визначення інформативності й цінності матеріалів «УС» та «НУС» та їх подальшим використанням в історичних дослідженнях.

Ступінь збереженості газет «УС» та «НУС» в архівних (бібліотечних, музейних) установах України

Рік	Назва газети	ІР НБУВ	
		наявні	немає
1941	«УС»	№ 16, 18, 24-81	№ 1-15, 17, 19-23
	«НУС»	№ 1-15	-
1942	«НУС»	№ 1-192, 194-303	№ 193
1943	«НУС»	№ 1-223, 225	№ 224, 226-229

Рік	Назва газети	НМІВВВ	
		наявні	немає
1941	«УС»	№ 48, 58, 75, 79	№ 1-47, 49-57, 59-74, 76-78, 80-81
	«НУС»	-	№ 1-15
1942	«НУС»	№ 12, 14, 35, 42, 237	№ 1-11, 13, 15-34, 36-41, 43-236, 238-303
1943	«НУС»	№ 34, 42, 184, 197, 206, 213, 216, 217	№ 1-33, 35-41, 43-183, 185-196, 198-205, 207-212, 214, 215, 218-229

Рік	Назва газети	ЦДАГО	
		наявні	немає
1941	«УС»	-	№ 1-81
	«НУС»	-	№ 1-15
1942	«НУС»	№ 163	№ 1-162, 164-303
1943	«НУС»	№ 229	№ 1-228

Джерело: підрахунки автора.

Джерела та література:

1. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2 кн. – Кн.2 / І.Г. Білас. – К.: Либідь, 1994. – 428 с.
2. Газети України 1941-1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: каталог / НАН України; Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського / О.С. Онищенко (голова ред. кол.), Н.Ф. Самохіна (авт.-уклад.). – К., 2009. – 504 с.
3. Голуб Я.Б. Мій батько – Борис Антоненко-Давидович. Спогади / Я.Б. Голуб. – Полтава: Криниця, 1995. – 294 с.
4. Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів / НАН України; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; Організація Українських Націоналістів; Архів Організації Українських Націоналістів; Фундація ім. О. Ольжича; Бібліотека ім. О. Ольжича / В. Верига (редкол.), О. Кучерук (упоряд.). – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2002. – Т. 10., Ч. 2: Газета «Українське слово» 1941 року. – 2004 – 304 с.
5. Дубина К. 778 трагічних днів Києва / К. Дубина. – К.: Радянська Україна, 1945. – 95 с.
6. Дубина К. Злодеяння немців в Києве / К. Дубина. – М.: ОГІЗ, 1945. – 48 с.
7. Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх пособників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни / [упоряд. В.М. Нем'ятин]. – К., 1986. – 265 с.
8. Історія Києва: від княжої доби до сучасності: Зб. док. і матеріалів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Історичний факультет / В.Ф. Колесник (заг. ред.), В.І. Червінський (упоряд.). – К.: Книги-XXI, 2005. – 772 с.
9. Київ у дні нацистської навали: За документами радянських спецслужб / НАН України; Ін-т історії України; Київська міська держ. адміністрація; Державний архів Служби безпеки України / О.Є. Лисенко (відп. ред.), Т.В. Вронська (упоряд.). – К.; Л., 2003. – 528 с.
10. Косик В.М. Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів: у 4 т. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка; НАН України; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського / В.М. Косик (зібрав і впорядкував). – Л., 1997. – Т. 2: 1942. – 1998. – 383 с.
11. Кузнецов А. Бабий Яр. Роман-документ / А. Кузнецов. – К.: Саммит-Книга, 2008. – 368 с.
12. Малаков Д.В. Оті два роки... У Києві при німцях / Д.В. Малаков. – К.: Амадей, 2002. – 317 с.
13. Малаков Д.В. Київ. 1941–1943. Фотоальбом / Д.В. Малаков. – К.: Кий, 2003. – 464 с.
14. Малаков Д.В. Кияни. Війна. Німці / Д.В. Малаков. – К.: Амадей, 2008. – 364 с.
15. Малюженко Л. Київ за 1942 р. / Л. Малюженко // Наше минуле. – Ч. 1. – 1993. – С. 151-183.

16. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів / Упор. А.А. Батюк, І.Л. Бутич, П.М. Кострита та ін. – К.: Держполітвидав, 1963. – 488 с.
17. Освобождение городов: Справочник по освобождению городов в период Великой Отечественной войны 1941–1945» / [М.Л.Дударенко, Ю.Г.Перечнев, В.Т.Елисеев и др.]. – М.: Воениздат, 1985. – 598 с.
18. Пігідо-Правобережний Ф.П. Велика Вітчизняна війна. / Ф.П. Пігідо-Правобережний. – К.: Смолоскип, 2002. – 208 с.
19. Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооруженных сил. Статистическое исследование / Под общей ред. Г.Ф. Кривошеева. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 608 с.
20. Сергійчук В.І. ОУН–УПА в роки війни: Нові документи і матеріали / В.І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 1996. – 494 с.
21. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945: Документы и материалы: в 3 т. / Ин-т истории партии при ЦК Компартии Украины – Филиал Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; Ин-т истории АН УССР / В.И. Юрчук (ред. кол.), Д.Ф. Григорович (сост.) – 2-е изд., доп. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 1: Украинская ССР в первый период Великой Отечественной войны (22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.). – 1985 – 519 с.
22. Українське Слово. – 1941. – 16 жовтня. – № 32.
23. Хорошунова И.А. Киевские записки / И.А. Хорошунова // Езупец. – 2002. – №№ 9–10.
24. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Фонд 4628 – Опис 1. – Справа 1.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Фонд 166. – Опис 3. – Справа 146.

© **Виталий ГЕДЗ**

АНАЛИЗ ГАЗЕТ «УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» И «НОВЕ УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО»: К ВОПРОСУ ИСТОЧНИКОВОЙ БАЗЫ

В статье анализируется источниковая база, которая необходима для анализа газет «Українське Слово» и «Нове Українське Слово». Установлена степень сохранности названных газет в архивных (библиотечных, музейных) учреждениях Украины. Выделены три вида источников по функциональному назначению и форме хранения.

Ключевые слова: ЦДАВО Украины, ЦДАГО Украины, ГАКО, Институт рукописи НБУ им. В.И. Вернадского, Мемориальный комплекс «Национальный музей истории Великой Отечественной войны 1941-1945 годов», «Українське Слово», «Нове Українське Слово».

© Vitalij GEDZ

ANALYSIS NEWSPAPER «THE UKRAINIAN WORD» AND «THE NEW UKRAINIAN WORD»: TO QUESTION THE SOURCE BASE

The article analyzes the source base, which is necessary for the analysis of the newspaper «The Ukrainian Word» and «The New Ukrainian Word». The degree of preservation of the newspaper «The Ukrainian Word» and «The New Ukrainian Word» in archives (libraries, museums) institutions of Ukraine. Three types of sources for functionality and form of storage.

Keywords: *TSDAVO Ukraine, TSDAHO Ukraine, DAKO, Institute of Manuscripts NBU named V. Vernadsky, Memorial complex «The National Museum of the History of the Great Patriotic War of 1941-1945», «The Ukrainian Word», «The New Ukrainian Word».*